

Vaqif Bayatlı Odərin yaradıcılığında poetik mətnin təşkili

Gülnarə Abbasova

Azərbaycan Dillər Universiteti. Azərbaycan.

E-mail: glnar.ava@bk.ru

Annotasiya. Məqalədə Vaqif Bayatlı Odərin poeziyasında vəzn məsələsi araşdırılıb, onun şeirləri heca, sərbəst və destruktiv olmaqla üç qismə bölünüb və bunların hər birinə uyğun olaraq şairin yaradıcılığından konkret misallar göstərilib. Müəllif tədqiqat obyektini olan şairin yaradıcılığını ötən əsrin 30-cu illərindən sonrakı Azərbaycan poeziyasının ən ümumi inkişafı fonunda araşdırır və onun ən qədim köklərini Dədə Qorqud poeziyası ilə doğmalığında görür. Vaqif Bayatlı Odərin şeirini məzmunca min beş yüzillik bədii fikrimizin qanuni və məntiqi nəticəsi kimi dəyərləndirən tədqiqatçı, eyni zamanda diqqəti onun özündən sonrakı poetik fikrin inkişafı üzərindəki təsirinə yönəldir. Müəllifin qənaətinə görə, şair öz şeirlərinin məzmun və ideyası ilə yerlə göyüzü, forması ilə keçmiş və gələcək arasında körpü salmaq işinə xidmət edir.

Açar sözlər: Dədə Qorqud, Vaqif Bayatlı Odər, şair, şeir, əruz, heca

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 10.05.2022; qəbul edilib – 24.05.2022

Organization of poetic text in the creativity of Vagif Bayatli Oder

Gulnara Abbasova

Azerbaijan University of Languages. Azerbaijan.

E-mail: glnar.ava@bk.ru

Abstract. In the article is studied the measure in Vagif Bayatli Oder's poetry. His poems are divided into three parts: syllable, free verse and destructive and specific examples of the poet's creativity are shown according to each of these. The author has been studied the poet's creativity in the background of development of Azerbaijani poetry after the 30s of the last century and he has been considered that its ancient roots are close to Dada Gorgud poetry. Researcher evaluated Vagif Bayatli's poem by content such as legal and logical conclusion of our artistic thought of five hundred years and focuses on his influence on the development of poetic thought after him. According to the author's conclusion the poet serves to build a bridge between the earth and the sky with the content and idea of his poems, and between the past and the future with the form of his poem.

Keywords: Dada Gorgud, Vagif Bayatli Oder, poet, poem, aruz, syllable

Article history: received – 10.05.2022; accepted – 24.05.2022

Giriş / Introduction

Müasir şeirdə bədii mətnin təşkili klassik dövrlə müqayisədə daha mürəkkəb, çoxtərəfli, çoxqatlı məsələdir. Belə ki, klassik dövrdə əruzda yazılan və ya hecada qoşulan şeirlərdən fərqli olaraq, bu gün poetik mətnin təşkilində ən fərqli şeir janrları, formaları, ölçüləri, hətta şeirlə nəsr belə bir-birinə keçə bilər. Bu, müasir şairin ən qədim dövrlərə, şeirin hələ nəsrədən tam ayrılmadığı, onlar arasındakı sərhədlərin tam cızılmadığı zamanlara qayıtmaq iddiası və arzusunun poetik ifadəsi kimi meydana çıxır. Lakin qədim dövr, məsələn, Dədə Qorqud çağının ozanı ilə müasir şair arasında bu baxımdan mühüm bir fərq var: Dədə Qorqud çağının ozanının "sərbəstliyi" əslində sər-

bəsrlik deyildi, o öz zamanı üçün səciyyəvi olan aralıq formadan istifadə etmək məcburiyyətindəydi. Çünki o vaxt bədii mətnin hamı tərəfindən qəbul edilən ümumi forması özü belə idi. Müasir şairin isə bundan fərqli olaraq seçim ixtiyarı var: o istəsə əruzda, istəsə hecada, istəsə verlibrdə, istəsə bunların bu və ya digəri ilə səsləşən, amma heç biri ilə tam üst-üstə düşməyən aralıq formalarda yazsa bilər. Vaqif Bayatlı Odərin poeziyasında da poetik formaların seçilməsi obyektiv zərurətdən irəli gəlməyib, şairin fərdi seçim hüququ, şəxsi arzusundan irəli gəlir. Onun öz poetik dualarını gah nəsr, gah şeir, gah heca, gah da verlibrdə yazmasında xüsusi obyektiv zərurət yoxdur, bu, şairinin subyektiv istəyindən doğur və dua olmaqdan daha çox, duanı imitasiya etmək səciyyəsi daşıyır. Bu nəsr-şeir və ya şeir-nəsr əvəzlənmələrində bunlardan birinin harada bitib, digərinin harada başladığını müəyyən etmək bir qədər şərti səciyyə daşıyır.

Əsas hissə / Main Part

Məsələyə yuxarıdakı rakursdan yanaşanda, Vaqif Bayatlı Odərin şeirlərində mətnin təşkili üsulu ən ümumi poestrukturu etibarilə “Kitabi-Dədə Qorqud” mətnlərini yada salır. Çünki ulu kitabımızın mətnlərində də şeir-nəsr əvəzlənmələri əslində şərti səciyyəvidir. Bu mətnlər şeir-nəsr dixotomiyasının hələ tam baş vermədiyi dövrlərin əlamətlərini, izlərini özündə yaşadır. Şeir və nəsrin bir-birindən ayrılması növbəti eposumuzda – “Koroğlu”da artıq özünün bütün konturları ilə əks olunur. Təsadüfi deyil ki, “Kitabi-Dədə Qorqud”un dastançılıq poetikası məsələlərinə ardıcıl müraciətləri ilə seçilən görkəmli türkoloq alim, akademik Tofiq Hacıyev yazır: “Qorqud kitabının şeir texnologiyası lazımcıca öyrənilməyib. “Kitab”ı müxtəlif dövrlərdə tərtib və nəşr edənlər onun mətnində müxtəlif miqdarda şeir nümunələri vermişlər. Ucdantutma şeir olan dastanın içində ara-sıra şeir görünən bu şəxslərdən hərəsi bir-iki nümunə artıq verməklə əsərin boynuna bir növ minnət qoymuşlar” [4, s.14]. Kamil Vəli Nərimanoğlunun “Dədə Qorqud” boylarının vaxtilə şeir olması fikri fərziyyədir. Mövcud mətnə yalnız səcli nəsrədən və ya özünəməxsus Qorqud şeirindən söhbət gedə bilər” sözləri isə göstərir ki, akademik T.Hacıyev bu fikirdə tək deyil [3, s.27].

Amma şeirin nəsrədən, nəsrin şeirədən tam ayrılmaması məsələsində Vaqif Bayatlı Odərin poeziyası ilə “Kitabi-Dədə Qorqud” mətnləri arasında bir vacib fərqi vurğulamağa ehtiyac var. “Real TV”nin “Profil” proqramı əməkdaşının “70-80-ci illərdə sizin imzanız Azərbaycan ədəbiyyatında daha çox sevilib, oxunmağa başladı. Siz poeziyada müəyyən qəlibləri qırdınız. Bilmək istəyirəm ki, siz nələri qırdınız?” sualını, “– Mən heç nəyi qırmadım. Bunlar əvvəl də vardı, indi də var. Davam edirlər. Onlar da ədəbiyyatı o cür görürlər, o cür də gedib. Mən sadəcə olaraq ən qədim, Dədə Qorquddan da qabaq, yəni türkün, azərbaycanlının, bu torpağın insanının duyduğu lap ilkin, Allahın yer üzünü yaratdığı anlardan başladım. Və onun şairiyəm”, – şəklində cavablandırmasından görünür ki, şair özü də əski türk şeirinə qayıdışını görür, lakin bu qayıdışı keçmişə qayıdış kimi səciyyələndirməklə ona tərs yozum verir [5].

Çünki “Dədə Qorqud” poeziyası örnəklərindən fərqli olaraq, Vaqif Bayatlı Odərin şeirlərində şeirin nəsrədən ayrılması yox, onların yenidən bir-birinə qovuşması prosesi gedir. Bu qovuşma minillik inkişaf prosesindən sonra bədii fikrin əruzdan, hecadan, verlibrdən keçərək, yenidən özünün ilkin formasına, başlanğıc düzəninə qayıtması kimi mənalandırıla bilər. Amma nə qədər paradoksal səslənsə də, bu qayıdış keçmişə qayıdış yox, gələcəyə getməklə bağlıdır. Çünki sözün bütün anlamlarında olduğu kimi, poetik formalar baxımından da keçmiş bizi gələcəkdə gözləyir və məntiqidir ki, bu zaman müəyyən dəyişikliklərin olması qaçılmazdır. Bu isə öz ifadəsini Vaqif Bayatlı Odər poeziyası ilə “Dədə Qorqud” şeirləri arasındakı fərqdə büruzə verir. Lakin şair bir məsələdə haqlıdır ki, istər keçmişə qayıdış, istərsə də gələcəyə gediş olmasından asılı olmayaraq, ünvən birdir – həm keçmiş, həm də gələcəyi, ümumən zamanaları özündə birləşdirən, amma onların hər üçündən yüksəkdə duran əbədi vəhdət nöqtəsi, başqa sözlə desək – Tanrı. Odur ki, “Dədə Qorqud” poeziyasına bu struktural qayıdış, – “İlahi, şeir, kitab, söz yoxmuş, yerüzündən göyüzünə min bir yana, hamısı da sənə doğru sonsuz yollar, sonsuz uçuşlar, sonsuz sevgilər varmış...”, – deyən Vaqif Bayatlı Odərin poetik düşüncəsi və ümumi fəlsəfi dünyagörüşü üçün səciyyəvi olan

ilk nöqtəyə (Tanrıya) dönüş ideyası ilə həmahəngdir və onun formaca ifadəsidir. Məsələn, şair öz şeirlərindən birində yazır:

*“Bu şeir dünyaya gələndə bu dünyada nə insan, nə də dar ağacı vardı.
Şair həmişə olanları yox, olacaqları yazır.
- Şair, sən ilk sözlərin sevgilə yan-yana dayanmamağındanmı duyduñ dar ağacının
yaranacağını?
Böyük oğullar doğulan gün
doğular göyüzündə
böyük oğulların qanadları da,
doğular yeraltında
böyük oğulların
balaca dar ağacları,
balaca cəlladları da”.* [6, s.30]

Poetik mətnin təşkilindəki bu sərbəstlik şairin özünün “müqəddəs kitab”ını yazmaq arzu və iddiasının poetik ifadəsidir. Məlum olduğu kimi, müqəddəs kitablار, “Tövrat” və ya “İncil” xüsusi emosional pafos və patetikamı, yəni şeirə məxsus özəllikləri özündə daşıyan mətnlərdir. Qurani-Kərim şeirə yaxın bir dildə, səcli, yəni qafiyəli nəsr formasındadır. “Zəbur” isə bilavasitə şeirdən – nəğmələrdən ibarətdir. Vaqif Bayatlının poeziyası bu baxımdan orta mövqedə duran Qurani-Kərimin sintaksisinə daha yaxın formadadır. Bu yöndən yanaşanda şairin şeirlərinin bədii quruluşu, onun mətnlərinin təşkil olunma xüsusiyyətləri ilə “Dədə Qorqud” mətnləri arasındakı səsleşmələr də məntiqidir. Çünki “Kitabi-Dədə Qorud” türkün müqəddəs kitabı, Qorqud Ata isə türkün peyğəmbərinə anolojiçdir və dastanın yaradıcıları buna eposun elə ilk cümləsindəcə işarə edirlər: “Rəsul əleyhissəlam zamanına yaxın Bayat boyundan Qorqud Ata derlər, bir ər qopdu” [1, s.48].

Vaqif Bayatlı Odərin poeziyasında bədii mətnin təşkili üsulunda diqqəti çəkən daha bir cəhət onun şeirlərində müxəlif formalar arasındakı sərhədlərin pozulmasıdır. Şairin ilk şeirlərini 60-ların sonu, yetmişlərin əvvəllərində yazmışdır ki, bu dövr milli poetik fikirdə sərbəst şeirin öz zəfər yürüşünə başladığı zamanlar idi. Milli poeziyada sərbəst şeirin ilk nümunələri hələ iyirminci illərin sonu, 30-cu illərin əvvəllərində Mikayıl Rəfili, Abdulla Faruq, Rəsul Rza, Səməd Vurğun və digər şairlərin yaradıcılığında Vladimir Mayakovski və Nazim Hikmətin təsiri ilə meydana gəlmiş, lakin bu gəliş o qədər də uğurlu olmamışdı. Təkcə şairlər deyil, şeir formaları da repressiyaya məruz qalırdı. Təsədüfi deyil ki, bir çox məhbuslar kimi, on illər boyu üzərinə yasaq qoyulan sərbəst, avanqard şeir də 60-lardan sonra bəraət aldı və onun bu ikinci gəlişi uğurlu oldu. Rəsul Rza başda olmaqla, Əli Kərim, Fikrət Qoca, Fikrət Sadıq, İsa İsmayılzadə, Ələkbər Salahzadə və digərlərinin yaradıcılığı ilə bu forma ədəbi prosesdə özünün qəti, birmənalı, geridönməz ifadəsini tapdı. Vaqif Bayatlı Odər poeziyaya gələndə sərbəstçilərlə hecaçılar arasında on illərlə sürən “vətəndaş müharibəsi” artıq bitmiş, sərbəst şeir öz təsdiqini tapmış, vətəndaşlıq statusu qazanmışdı. Lakin Vaqif Bayatlının sərbəst şeirləri öz forması, ritmi, intonasiyası ilə 60-cıların sərbəstindən fərqlənirdi. O dərəcədə ki, şeirlərinin altından şair bir qayda olaraq yazılma tarixini qeyd eləmir, onları öz kikiçtblərində mövzular üzrə qruplaşdırmır, fəsillərə, bölmələrə ayırmır, bəzən hətta onların mündəricatını belə vermir. Bütün bunlar, əlbəttə ki, təsadüfi olmayıb, şairin mətnin ənənəvi “təşkilat” və tərtibat prinsiplərinə etinasızlığından xəbər verir və Vaqif Bayatlının belə bir ən ümumi müəllif konsepsiyasından irəli gəlir ki, şeir zamana və məkana tabe deyil, o öz mövzusu, məzmunu, ideyası ilə vahiddir və heç bir təsnifata sığmır.

Vaqif Bayatlı Odərin önəmli şeirlərinin bir qismi sərbəst şeirin “qaydalarına” uyğun yazılıb ki, bu da sadəcə forma məsələsi olmayıb, həm də düşüncə sərbəstliyinin ifadəsi kimi meydana çıxır:

*Görən, hansı kitab olub
ölümündən qabaq*

*ölümsüz Füzulinin
baxdığı son kitab,
görən, hansı hərfə bənzəyib
Nəsiminin yazdığı son hərf,
görən, hansı not işarəsi olub
Üzeyir bəyin əlindən, ürəyindən
son damla qanıtək
damclayıb tarixə düşən,
görəsən, Niyazinin hansı əlinin son hərəkəti
hansı səsi insan kimi qaldırıb ayağa? [6 s.297]*

Şairin şeirlərinin müəyyən qismi isə heca vəzninin tələblərinə əməl olumaqla qələmə alınıb. Amma hətta heca, qafiyə, rədif və sair kimi vəzn tələblərinin gözləndiyi bu qism şeirlərdə də şair şeirin ən ümumi strukturu ilə bağlı qaydaları sona qədər gözləmir. Məsələn, məşhur “Yeri var” gəraylısında janrın tələbi ilə birinci bəndin çarpaz qafiyələnməsi tələbinin gözlənilməməsi buna örnək ola bilər. Şeir ənənəvi səkkizliyin ikinci bəndindən başlayır və bu janrın özünün ikinci həyatına başlamasının rəmzi forma ifadəsi kimi meydana çıxır:

*Xan çinarın qaçışında
Ən şahənə uçuşunda,
ya alnında, ya döşündə
bir ox yeri var, yeri var.*

*Qalmısan şahlıq altında,
Göyün yeddinci qatında,
hər bəyaz telin altında
bir ah yeri var, yeri var.*

*Ən kimsəsiz küçə sənin,
Küçə sənin, gecə mənim.
sən bağlayan pəncrənin
bir dön bəri bax, yeri var. [6, s.232]*

Şairin bəzi şeirləri həm heca, həm də sərbəstdə yazılıb ki, bunlara destruktiv şeirlər demək olar. Əsas etibarilə hecadan ibarət olan, lakin son bəndin ilk iki misrasında vəznin tələblərinin bilərəkdən pozulduğu “Qəribik, şairim qəribik, sözüm” şeirinə olduğu kimi.

*Şairlər qərirdir bu yer üzündə
Küçədə, bayırda, evdə, eşikdə,
Meşənin içində, çölün düzündə,
Oğul, qız yanında, ata yanında.*

*Qəribik şairim, qəribik, sözüm,
Min illər sonra da ayrılıq yenə,
Qəmli axşamlartək enər göylərdən
Şairin qəbrinə, sözün qəlbinə.*

*Qəribik, şairim. Qəribik sözüm,
Qəriblik əksilmir gözlərimizdən.
Dünya doğma gəlmir gözlərimizə,
Qəmi yığmaq olmur sözlərimizdən.*

*Keçib gəldiyi
göyüzü kimidir şairin özü-
ışığı saralar, buludu keçər...
Hər gün könlümüzdən, ürəyimizdən
Göyüzünə dönmək umudu keçər.*

Vaqif Bayatlı Odərin şeirlərində vəznlərinin qarışması, hər hansı vəznin tələbinin sonacan gözlənilməməsinin iki səbəbi var: obyektiv və subyektiv. Obyektiv səbəb onunla bağlıdır ki, şairin yaradıcılığa başladığı ötən yüzilin 60-70-ci illəri heca və sərbəst şeirin milli poetik fikirdə qarşıdurması, hecanın öz yerini tədricən sərbəstə verməsi dövrü idi və zaman-məkan buxovlarından azad olmağa nə qədər cəhd eləsə də, şair öz zamanının həm məzmunu, həm də formasını şeirlərində əks etdirirdi. Hecadan sərbəstə kütləvi keçid o illərin əsas kulturoloji göstəricilərindən biri idi.

Subyektiv səbəb isə onunla bağlıdır ki, şair formal tələblərə düşünülüb, məqsədyönlü etinasızlıq göstərmək, vəznin tələblərini bilərəkdən pozmaqla nəinki hecanın ölçüləri, hətta sərbəstin ölçüsüzlüyünə də tabe olmadığını göstərmək istəyirdi.

Doxsanlardan sonra sərbəst şeir şeirimizdə sadəcə avanqard yox, həm də aparıcı istiqamətə çevrilib. Bu işdə 60-70-ci illərin sərbəst şeir ənənələri, o cümlədən də Vaqif Bayatlı Odər poeziyasının böyük təsir gücü var. Təsadüfi deyil ki, tənqidçi Əsəd Cahangir müasir poeziyamızda forma axtarışlarına həsr olunmuş “Devrimdən doğulanlar” məqaləsində yazır: “Son dövəmlər V.B.Odərin poetik nüfuz dairəsinin genişlənməsi, özəlliklə də ədəbi gəncliyə etkisi daha qabarıq duyulur. Gənclik Vaqif Bayatlıya hələ indi-indi vaqif olmağa başlayır və milli poetik düşüncənin ikinci Vaqif dönməsinə (Molla Pənah Vaqifdən sonra!) girməsi ehtimalına düşürsən. Bunu 30-cu illərdən ilkin biçimlənmə, 60-cı illərdən kəskin mücadilə, 90-cı illərdən isə zəfər yürüşü dönməsinə girən sərbəst şeirin üçüncü dalğası ilə də bağlamaq olar. Çünki öncələrdə şeirlərinin bir qismini hecada yazmasına, son dönmədəki şeirlərində ritm və qafiyə axtarışlarına bəlli bir diqqət göstərməsinə rəğmən, V.B.Odər daha çox sərbəstçi kimi tanınır [2, s.371].

Nəticə / Conclusion

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, əgər Vaqif Bayatlı Odər öz şeirlərinin məzmunu və ideyası ilə yerlə göyüzü arasında körpü salmaq missiyası ilə çıxış edirsə, şeirlərinin forması ilə keçmiş və gələcək arasında körpü salmaq işinə xidmət edir.

Ədəbiyyat / References

1. “Kitabi Dədə Qorqud”. Dastan. Bakı: Kitab Klubu MMC, 2018.
2. Əsəd Cahangir. “Kim yatmış, kim oyaq”. Bakı: Yazıçı, 2012.
3. Kitabi-Dədə Qorqud ensiklopediyası, II cild. Bakı: Yeni nəşrlər evi, 2000.
4. T.Hacıyev. “Dədə Qorqud kitabı” ilk yazılı yaddaşımızdır. “Kitabi Dədə Qorqud. Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər” kitabına ön söz. Bakı: Öndər, 2004.
5. Vaqif Bayatlı Odər. “Mən kiçik adamam”. “Real TV”-nin “Profil” proqramına müsahibənin stenoqramı. “Kulis.az” saytı, 20 yanvar, 2020.
6. Vaqif Bayatlı Odər. “Yupyumru bir eşq ilə”. Bakı: Çinar-çap, 2008.

Организация поэтического текста в творчестве Вагифа Баятлы Одера

Гульнара Аббасова

Азербайджанский Университет Языков. Азербайджан.

E-mail: glnar.ava@bk.ru

Резюме. В статье исследуется вопрос размера в поэзии Вагифа Баятлы Одера. Его стихи сгруппированы в три части: слоговый, вольный и деструктивный стих и приведены соответствующие каждому из них конкретные примеры из творчества поэта. Выбранное автором статьи творчество поэта как предмет исследования рассмотрено на фоне 30-х годов прошлого века и последующего всеобщего развития азербайджанской литературы. Автор статьи усматривает в творчестве поэта родство с самыми древними корнями поэзии «Деде Горгуда». Оценивая содержание поэзии Вагифа Баятлы Одера как закономерный логический результат полуторатысячелетней художественной мысли, автор в то же время привлекает внимание к его влиянию на последующее развитие поэтического мышления. По заключению автора статьи, произведения поэта по своей идее и содержанию послужили созданием моста между небом и землёй, а по форме между прошлым и будущим.

Ключевые слова: Деде Горгуд, Вагиф Баятлы Одер, поэт, стих, аруз, хеджа